

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/359209659>

Çorum–Dodurga'da Bir İnanç Merkezi: Mehmeddedetekke Köyü ve At Kurbanı

Article · January 2008

CITATIONS

0

1 author:

Salahaddin Bekki

Ahi Evran Üniversitesi

84 PUBLICATIONS 49 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Folklor / Edebiyat [View project](#)

Littera Turca [View project](#)

Çorum-Dodurga'da Bir İnanç Merkezi: Mehmetdedetekke Köyü ve At Kurbanı

A Faith Center in Dodurga, Çorum:
Mehmetdedetekke Village and Horse Sacrifice

Един Религиозно-Култов Център В Додурга, Чорум:
Село Мехметдедетекке И Курбанът На Коня

Salahaddin BEKİ*

ÖZET

Çorum, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde ilk dönemlerden başlayarak Alevî-Bektaşî topluluklarının yaşam coğrafyalarından biri olmuştur. Çorum'a bağlı onlarca Alevî yerleşim yerinden biri olan Dodurga ilçesi Mehmetdedetekke köyü, hem köye adını veren Mehmet Dede Sultan hem de Dede Dağ'ında, adına bağlı olarak at kurban edilen Gatırgunnadan İsmail Dede dolayısıyla önemli bir inanç merkezi durumundadır.

Bu çalışmada Mehmet Dede Sultan Türbesi etrafında oluşan halk inançları ile Gatırgunnadan İsmail Dede adına her yıl mayıs ayında sunulan at kurbanı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Dodurga, Mehmetdedetekke Köyü, Kurban, At Kurbanı, Katır Gunnadan.

ABSTRACT

Çorum has been one of the vital habitations for Alevi-Bektasi community starting from the first periods of the Anatolian's being Turkicized process. Mehmetdedetekke, a village of Dodurga county, is one of Alevi settlements in Çorum and it is an important faith center thanks to both Mehmet Dede Sultan giving his name to the village and Gatırgunnadan İsmail Dede, for the name of whose horses are sacrificed in Dede Mountain.

The folk believes arising about Mehmet Dede Sultan Tomb and the horse sacrifice for the name of Gatırgunnadan İsmail Dede in May every year are the subjects examined in this study.

Key Words: Çorum, Dodurga, Mehmetdedetekke village, Sacrifice, Horse Sacrifice, Katır Gunnadan

* Yard. Doç. Dr., Ahi Evran Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü:
sbekki@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Чорум, в процеса на тюркизирането на Анадола, още от началото става един от географските райони, където се установяват алевийско-бекташийски общности. Село Мехметдедетекке в околия Додурга към Чорум, което е едно от местата на тяхното установяване, е един верски и култов център и с тюрбето на Мехмет Деде Султан, дал името си на селото, и с Гатъргуннадан Исмаил Деде, в чест на когото в Деде Дагъ се принасят в жертва коне. В тази публикация са разгледани народните вярвания около тюрбето на Мехмет Деде Султан и ежегодният курбан на коне в жертва на Гатъргуннадан Исмаил Деде, който се прави през месец май.

Ключови Думи: Чорум, Додурга, село Мехметдедетекке, курбан, курбан на кон

I. Giriş

Kurban, dünya üzerinde yaşamış ve yaşayan her türlü din, kültür ve toplumda olagelmıştır. İnsanlık tarihi kadar eski olan kurban, insanüstü bir varlığı memnun etmek, onun hoşnutluğunu kazanmak için insanın sahip olduğu ve kutsadığı bir şeyleri o varlığa sunma şeklinde karşımıza çıkan bir uygulama olup dindar insanın ilahına yaklaşma, onu yüceltme, ona yakarma ve ondan medet umma aracı olmuştur.

Kurbanla ilgili bilimsel çalışmalar onun ilk defa ne zaman ve nerde ortaya çıktığı; kime veya kimlere nasıl sunulduğu gibi hususları tam anlamıyla aydınlatmış değildir. Ancak ister ilkel ister ilahî menşeli olsun tüm dinlerde kurbanın varlığı tespit edilmiştir. Bu konuda Türkiye’de başvurulacak eserlerin sayısı az değildir (İnan 1976; Feyizli 1988; Daryal 1994; İnan 1995; Erginer 1997; Özkan 2003; Güç 2003).

Kurbanın Türk toplum hayatında gerek İslamiyet’ten önce gerekse İslamiyet’ten sonra önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu konuda Mehmet Eröz’ün klasikleşen tespiti şöyledir: *“Türk içtimai hayatının hiçbir safhası yoktur ki kurbanla birlikte icra edilmesin. Doğumlar, ölümler, toy-düğünler, şölenler, bayramlar, yatır ve mezar ziyaretleri, hayvancılık ve ziraat hayatı ile ilgili bereket dilekleri, Tanrı’ya yakarışlar hep kurbanla olurdu (Eröz 1980: 17–22)”*.

En eski çağlardan beri Türklerin siyasî, dinî, ekonomik ve sosyal hayatında merkezi bir konuma sahip olan at, Türk boyları arasında uygulanagelen kanlı kurban ritüellerinin de ilk sırasında yer alır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte özellikle Anadolu’da yaşayan Türkler, mensup oldukları yeni dinin etkisiyle at kurbanından vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Durum böyle olmakla birlikte dinler tarihi araştırmaları bize, terk edilen dinin tüm uygulamalarından vazgeçilmediğini, birtakım inanışların kabul edilen yeni dinin inanç sistemine dahil edildiğini göstermektedir (İnan 1976: 174–235; Ocak 2000: 37).

Anadolu Türklüğü söz konusu olduğunda, İslam öncesi inançları günümüze taşımada ve yaşatmada cemaat-dışı (hétérodoxe)¹ bir yapıya sahip olan Alevî-Bektaşî zümrelerinin ön plana çıktığını görüyoruz. Arkaik bir kurban sunumu olarak bölgede yaşatılan ve bize göre kökeni eski Türk inançlarına dayanan “at kurbanı” günümüz Alevî topluluklarının yaşam alanlarından biri olan Çorum, Dodurga Mehmetdedetekke köyünde yaşatılmaktadır². Mehmetdedetekke ve Mehmetdedeobruk köyü sakinleri bu kurbana iştirak etmektedirler. İki köy halkı inanç itibarıyla her ne kadar cemaat-dışı (hétérodoxe) bir yapıya sahip olsalar da bugün için Sünni anlayışın egemen olduğu bir ülkede yaşamakta ve dinî uygulamaları da bir yönüyle İslamiyet'e dayanmaktadır. Bir taraftan at kurbanı gibi tamamen eski Türk inancının devamı olan bir geleneği yaşatırken diğer taraftan İslamî kaynaktan gelen gazi-derviş tipini Mehmet Dede Sultan'ın şahsında yaşama ve yaşatmaya çalışıyorlar.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eski Türk inançlarına bağlı olarak karşımıza çıkan Gatırgunnadan İsmail Dede ile gazi-derviş tipinin temsilcisi olan Mehmet Dede Sultan hakkında ortaya çıkan rivayetler ve bu şahıslar etrafında oluşan inanç halesi birbiriyle kaynaşmış âdeta iki şahıs tek kişi de birleşmiştir. Çalışmamızda bu olgu yatırdan türbeye kayış olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple çalışmamızda önce Mehmet Dede Sultan'a yer verilecek daha sonra da at kurbanı ele alınacaktır.

II. Mehmet Dede Sultan

Memmetdedetekke Köyü'ne adını veren Mehmet Dede Sultan hakkındaki bilgilerimiz birtakım rivayetlerden ibarettir. Nazife Özdemir, “Çorum'da Bir Türkmen Dedesi: Mehmet Dede” adlı çalışmasında bu rivayetleri bir araya getirmiştir. Çorum'un ve bu bağlamda Mehmet Dede Tekkesi'nin Alevîlik araştırmaları konusunda ihmal edildiğini söyleyen yazar, yaptığı çalışmanın amacını halk bilimi uzmanlarının dikkatini bu yöreye çekmek olarak belirtmiştir (2007: 207–215)³. Ali Aksüt de “At Kurbanı” başlıklı tebliğinde Mehmet Dede Sultan ile ilgili anlatılardan bahsetmektedir (2007: 611–618)⁴.

1 Bu konuda Iréne Mélikof'un “Anadolu'da Cemaat Dışı İslâmlık” başlıklı çalışmasına bakılabilir (2006: 95–108).

2 Mehmetdedetekke köyü Çorum'un Dodurga ilçesine 18 km mesafededir. Kurbanın sunum yeri, köyün güneybatısındaki Dede Dağı'nın zirvesi olan 1396 rakımlı Kızıltepe'dir. Dağ, yöre halkı tarafından üzerinde bulunan yatıra izafeten “Gatırgunnadan İsmail Dede Tepesi” veya coğrafi adı olan “Kızıltepe” olarak anılmaktadır (Bkz.: Resim 1).

3 Bu çalışmada, yörede yüzyıllardır devam eden “at kurbanı” konusunda bilgi bulunmamaktadır.

4 At kurbanından haberdar olmamızı Ali Aksüt'e borçluyuz. Kökleri yüzyıllar öncesine dayanan at kurbanı ile ilgi birtakım yorumlarına katılmadığımızı da burada belirtmek durumundayım.

Rivayetlere göre Mehmet Dede Sultan, Karpuzu Büyük Hasan Dede'nin musahibi⁵ ve Geyikli Baba'nın torunudur (Özdemir 2007: 207–215; Aksüt 2007: 611–618; Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme⁷).

II. Bayezid (1448–1512/saltanatı: 1481–1512)'in Osmancık'ta Kızılırmak üzerine yaptırdığı Koyun Baba Köprüsü'ne bağlı rivayetlerde de Mehmet Dede Sultan geçmektedir. Bu rivayetlere göre II. Bayezid, Bağdat Seferi'ne giderken Osmancık'a uğrayıp Koyun Baba'yı yanına almak ister. Koyun Baba yaşlılığını öne sürerek Kum Baba'yı götürmelerini söyler. Aynı gerekçeyle Kum Baba da "Mehmet Dede'ye gidin, o benden daha gençtir, pîrimizdir, ulumuzdur" der. Bunun üzerine Mehmet Dede'yi bulurlar. Mehmet Dede ordu ile sefere çıkar. Savaşta gösterdiği kahramanlıklarından dolayı II. Bayezid'in veziri olur. Yedi sene

5 Musahib: Yol kardeşliği, ahiret kardeşi. Geniş bilgi için bk.: Mélikof 2006: 83-93. Karpuzu Büyük Hasan Dede'nin bugün kendi adıyla anılan Kırıkkale'ye bağlı kasabada türbesi bulunmaktadır. 1579'da bu bölgeye yerleştiği rivayet edilmektedir. Hasan Dede, bağcılık ve bahçecilikle uğraşmış, yetiştirmiş olduğu karpuzların büyüklüğünden dolayı çevreye ün salmıştır. Hatta bu nedenle bölgeye "Karpuzu Büyük Hasan Dede" bile denmektedir (Gökbulut 1999: 101–103). Nazife Özdemir, Mehmet Dede Sultan'ın doğum tarihini 1473 olarak vermektedir (2007: 207–215). Güler Özden Gökbulut ise Hasan Dede'nin bugün, türbesinin bulunduğu yere 1579'da yerleştiğini söylemektedir (1999: 101–103). Buna göre Hasan Dede, Mehmet Dede Sultan'dan yaklaşık 100 (yüz) yıl önce yaşamıştır. Kaynak kişimiz Mehmet Aslan Dede, Karpuzu Büyük Hasan Dede'nin Kızılırmak vasıtasıyla Mehmet Dede Sultan'a kapuz gönderdiğini, Mehmet Dede Sultan'ın da buna üzüm göndererek karşılık verdiğini anlatmaktadır (10.05.2008 tarihli özel görüşme).

6 Rum Abdalları zümresine ve Vefâiyye tarikatına mensup bir Türkmen şeyhi olan Geyikli Baba, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yansıtan dönemin menkıbevî tarihinin önde gelen simalarından ve bu tarihin kahramanlarından gazi-derviş tipinin en iyi temsilcilerinden biridir. Rivayete göre Geyikli Baba, Orhan Bey zamanında Anadolu'ya Hoy'dan gelmiş bir derviş olup müridleriyle beraber İnegöl yakınlarına yerleşmiştir. Menkıbeler onun, tıpkı kendisi gibi geyiklere binmiş müridleri eşliğinde Bursa'nın fethine katıldığını nakleder. Geyikli Baba, gazi-derviş tipinin Bektaşîliğin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen çağdaşı Abdal Musa ile birlikte Osmanlı kaynaklarında en fazla iz bırakmış şahsiyettir. Türbesi, Bursa'nın Gürsu ilçesine bağlı Babasultan Köyü'ndeki külliye içindedir. (Ocak 1996: 45–47). Yaşadığı coğrafya itibarıyla Geyikli Baba'nın Mehmet Dede Sultan'ın dedesi olması mümkün görünmüyor. Mehmet Dede Sultan gazi-derviş tipinin Çorum'da kaşımıza çıkan simasıdır. Yöre insanı Mehmet Dede Sultan'ı bu özelliğinden dolayı soy olarak Geyikli Baba'ya bağlamış olabilir. Bunu da "Geyik Memesi" menkıbesiyle pekiştirmiştir: Mehmet Dede Tekkesi'nin Kızılırmak'a bakan yamacında "Geyik Memesi" adını taşıyan bir çeşme vardır. Rivayete göre Mehmet Dede Sultan, buzağı otlatırken bir buzağı sürekli sürüden ayrılıp gözden kaybolmuş. Bir gün buzağıyı takip eden Mehmet Dede Sultan, buzağının bir geyik tarafından emzirilmekte olduğunu görmüş ve geyiğe beddua etmiş. Geyik orada taş kesilmiş. Taş kesilen geyiğin memelerinden cuma günleri süt akarmış. Bu süt şifa niyetiyle hayvanlara içirilirmiş (Özdemir 2007: 207–215).

7 Bu çalışmanın esas kaynak kişisi de Mehmet Aslan Dede'dir. Çalışmamızda ağırlıklı olarak Mehmet Aslan Dede'nin anlattıklarına yer verilmiş gerek görüldüğü durumlarda diğer kaynak şahısların bilgilerine müracaat edilmiştir. Bize çalışmamız esnasında yardımcı olan ve Türk konukseverliğinin güzel bir örneğini gösteren Mehmet Aslan Dede ve eşi Hatem Hanımefendi'ye teşekkür borçluyuz.

vezirlik yaptıktan sonra padişahın izni ile memleketine döner (Özdemir 2007: 207–215). Kendisine “Alaca’nın yarısı, Bozok’un berisi, Çalıcık ile otuz altı köyünün öşürü” verilir. Mehmet Dede Sultan’ın, II. Bayezid ölene kadar “yeniçeri” yetiştirdiği de rivayet edilmektedir (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme; Özdemir 2007: 207–215⁸).

Mehmet Dede Sultan’ın II. Bayezid dönemine kadar geçen hayatıyla ilgili de şunlar anlatılmaktadır: Mehmet Dede, Osmancık’ın Yavı (Yavu) köyüne buzağı otlatmak üzere babası tarafından gönderilir. Orada, kendisinde olağanüstülükler zuhur eden Mehmet Dede iftiraya uğrar ve Yavı köylüleri tarafından Kızılırmak’a kadar kovalanır. Kabak bitkisinin yardımıyla Kızılırmak’ı geçer (Özdemir 2007: 207–215; Aksüt 2007: 611–618). Bu hadiseden sonra babası, Mehmet Dede’yi Horasan’a gönderir. Burada yedi yıl kaldıktan sonra Urum (Anadolu)’a gönderilen otuz altı bin evliyadan sonra gelen erlerin başında yer alır (Özdemir 2007: 207–215; Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Önce Sulucakarahöyük’e uğrar. Hacı Bektaş-ı Velî’nin postunda Balım Sultan (ö. 922:1516[?]) oturmaktadır. Balım Sultan, Hünkârımız sizin için bir nasip ayırmış diyerek kapalı bir kâğıdı Mehmet Dede’ye verir. Kâğıtta şunlar yazmaktadır: “Yâ Ali Can, sizden evvel gelen Geyikli Baba can dostun yolundan gideceğinize inanıyor ve Sakız Adası’ndaki⁹ canları gaflet uykusundan uyandırıp orada bir dervişlik mektebi açmanı, bu okullarda genç nesillere Arapça, Farsça ve ilm-i ledün, ilm-i cavidan derslerinden vermeni arzu kılar, Cenâb-ı Bârî ile On İki İmamların şefaatinin üzerine olmasını dilerim (Özdemir 2007: 207–215).” Bunun üzerine Mehmet Dede, derhal babasının bulunduğu Sakız Adası’na döner. Ölene kadar oradan ayrılmaz. Türbesi kendi adını taşıyan Mehmetdedetekke köyündedir.

Mehmet Dede Türbesi ve etrafında birtakım inanışlar oluşmuştur. Yöre insanı tarafından “tekke” olarak isimlendirilen Mehmet Dede Türbesi kendi adını taşıyan köyün Kızılırmak tarafında bulunmakta ve buraya yaklaşık 1 km uzaklıktadır. Türbenin çevresi tarihi mezarlarla çevrili olup yanında “aş evi” ve “cem evi” vazifesi gören bir yapı bulunmaktadır (Bkz.: Resim 2-3). Kurbanların kesilip pişirildiği mekânın tadilatı tamamlanmak üzeredir.

Türbeye bağlı olarak her yıl baharda (genellikle mayıs ayında) herhangi bir perşembe günü yapılan yağmur duası, -ileri de anlatacağımız at kurbanının hemen sonrasında- koç/koyun kurban edilmek suretiyle burada yapılmaktadır¹⁰.

8 Mehmet Dede Sultan’ın, sancağı, kullandığı silahları ve türbesinin değişik açılardan resimleri Nazife Özdemir’in çalışmasında bulunmaktadır.

9 Çorum, Osmancık ve İskilip arasında kalan bölge Sakız Adası olarak bilinmektedir.

10 Yağmur Duası bu yıl (2008) 8 Mayıs’ta yapılmıştır.

Türbe, özellikle çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Rivayetlere göre; Mehmet Dede, çocuğu olmayanların rüyalarına girerek “Bana gel, kurban kes, sana evlat vereyim.” dermiş (Özdemir 2007: 207–215). Dede Mehmet Aslan, bazı günlerde adağı yerine gelen 10–15 kişinin kurbanını tıgladığını söylemektedir (10.05.2008 tarihli özel görüşme).

Yağmur duası ve çocuk isteğiyle ziyaret edilen türbe, askere gidecek olanların da uğrak yeridir. Bu bölgede askere gidecekler, memleketlerine sağ salim dönebilmek amacıyla burada “sığınma (iltica)” kurbanı da kesmektedirler¹¹.

Bunlara ilave olarak türbe, birtakım hastalıklara şifa kaynağı olarak da ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, türbenin kapısına yazma bağlayarak, sandukanın üzerine yazma bırakarak, mum yakarak¹² ve türbede bulunan çeşitli ebat ve türdeki tepihler vasıtasıyla dileklerde bulunmaktalar.

Türbede bulunan Mehmet Dede Sultan’ın sancağı, “al-yeşil almak¹³” sebebiyle tanınmayacak hale gelmiştir. Bizden yaklaşık bir yıl önce türbeyle ilgili çalış-

11 Tarihi geçmişi fazla olmayan bu kurban sunumu, terör örgütü PKK’nın güvenlik kuvvetlerimiz ve vatandaşlarımıza karşı yapmış olduğu saldırılardan korunmak ve terörü lanetlemek için yapılmaktadır (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Aynı amaca yönelik bir kurban sunumu da Şırnak il merkezine 30 km mesafede bulunan Kızılsu Köyü’ndeki Şeyh Reşit Türbesi’ne bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu “Sığınma Kurbanı”nın yapılacağı tarih, Kızılsu Köyü Vakfı mütevellî heyeti ve imam tarafından belirlenmektedir. Bu tarih, genellikle hasat mevsiminin sonuna denk getirilir. Terör olaylarının ortaya çıkmasıyla başlayan “Sığınma Kurbanı” terör olaylarının arttığı dönemde her yıl yapılmış, terör olaylarının azalmasına bağlı olarak da bu kurbanı ara verilmiştir (Ali Arasan, Şubat 2007. Görüşmeyi yapan Muhsin Eren). Gürbüz Enginer, Anadolu’daki kurbanları sunuluş amaçlarına göre şöyle sınıflandırmıştır:

A. İstek Kurbanları.

B. Şükür ya da Adak Kurbanları.

C. Doğüstü Güç ya da Güçlerle Barışıklığı Sürdürmeye Dayalı Kurbanlar.

D. Bir Günahı, Bir Kusuru Bağışlatmak İçin Sunulan Kurbanlar/Kefaret Kurbanları.

E. İlk Üründen, İlk Avdan Verilen Hak Kurbanı.

F. Gruplararası İlişki, Akıka Kurbanı ve Törenlik-Şenlik Kurbanlar.

G. Ölü İçin Kurban Sunma (Erginer 1997: 142–150). Biz de daha önce yayımladığımız bir çalışmada bu maddelere “H. Günümüzde devlet adamlarının karşılanması törenlerinde kesilen kurbanlar (Bekki 2004: 11–18)’i eklemiştik. Bu çalışmayla da sunuluş amacına göre yeni bir kurban çeşidini tespit etmiş oluyoruz.

12 Yakılan mumların isinden türbenin iç tezyinatı oldukça zarar görmüş durumdadır. Dede Mehmet Aslan, türbe içerisinde mum yakmaya engel olmaya çalıştıklarını fakat bunda başarılı olamadıklarını ifade etmektedir (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme).

13 Al-yeşil almak: Özellikle yeni evlenenlerin mutlu bir evlilik dileğiyle; askere gidecek olanların da sağ salim memleketlerine dönmek arzusuyla sancaktan küçük parçacıklar koparmasına denir (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Bu tür inanışların yerleşmesinde; inanca konu olan velînin hayatta iken göstermiş olduğu kerametler ve öldükten sonra da insanlara yardım edeceğine inanılan olağanüstü ruhani gücünün, velînin türbesinde veya ondan kaldığı düşünülen eşyalarda simgesel olarak devam ettiği düşüncesi etkili olmaktadır. Böylelikle türbenin top-rağı, türbede bulunan çeşitli eşyalar; velînin uhreviyetinden [ruhaniyetinden] yardım dileme, hastalıklardan korunma veya günahlardan arınma amacıyla türbeyi ziyaret eden kişiler tarafından kutsanır ve kişiyi tatmin eden bir simgesel nesne olarak saklanır (Ocak 1997: 8–9).

ma yapan Nazife Özdemir, sancağı tam olarak resimlemeyi başarmıştır (2007: 207–215). -Sancağın fotoğrafı çalışmasının ekindedir.- O fotoğraftaki sancaktan geriye küçük bir parça kalmıştır.

Mehmetdedetekke köyünde, Mehmet Dede'nin soyundan geldiğine inanılan çok sayıda dede bulunmaktadır. Şu an tekkenin hizmetini gören ve cemleri yöneten Mehmet Aslan Dede'dir. Geçmişte olduğu gibi bugün de Mehmet Dede Tekkesine bağlı birçok yer vardır. Bu yerler, Çorum Alaca'dan Tokat Zile'ye kadar uzanmaktadır. Dede, yılın belirli zamanlarında bu yöreleri dolaşarak taliplerinin problemlerini dinlemekte, âyin-i cemleri yönetmektedir.

Mehmetdedetekke köyü bölgede “düşkün ocağı¹⁴” olarak da ayrı bir öneme sahiptir.

Bugün Mehmetdedetekke köyü Alevîleri, kendilerini “el ele, el Hakk'a” tabiriyle Ali Mehmet Dede'den Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlamaktadırlar.

III. At Kurbanı

Mehmetdedetekke köyünde at kurbanının ortaya çıkışına ilişkin şöyle bir efsane anlatılmaktadır: İstanbul'da yaşayan rütbeli bir subayın¹⁵ uzun süre çocuğu olmaz. Kızıltepe'de yatırı bulunan İsmail Dede, subayın eşinin rüyasına girerek; “Kendisini ziyaret ederse çocuğu olacağını” söyler. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Çorum'a ulaşan subay ve eşi, oradan da köye yaylı denilen at arabasıyla gelirler. Köyde konuk oldukları hane sahibi, subay ve eşini tırmanması oldukça zor olan İsmail Dede Yatırın'nın bulunduğu yere katırlarla götürür.

Subayın eşi, dağa çıktığında karşılaştığı manzara karşısında hayal kırıklığına uğrar. Çünkü karşısına basit, taşlarla çevrilmiş bir yer çıkar (Bkz.: Resim 4). O, burayı yeşillikler içinde, sulu, suları çağlayan, kuşları öten bir sayfiye yeri olarak hayal etmiştir. Kadın, bu beklentisini “Ben burayı bakımlı, güzel, şenlikli bir piknik yeri gibi, manzaralı bir yer olarak hayal etmiştim” şeklinde dile getirir¹⁶. Subayın eşi, hiçbir dua, beddua, bir “Fatıha” dahi okumadan “Sadık'ın Tarla”ya doğru iner (Bkz.: Resim 5). Oraya indiklerinde “Altındaki katır buluş getirsin¹⁷

14 Düşkünlük: Alevî örf ve âdetinin, ahlak görüşünün yasak ettiği şeylerin yapılması halinde uygulanan ve suçun ağır olması durumunda toplumdaki tecrit edilmeyi, âyinlere ve Meydan'a alınmayı ve sürgün edilmeyi, hatta öldürülmeyi de içeren suçluluk durumuna denir (Yörükân 1998: 80).

15 Bazı anlatılarda subayın yerini padişah alır (Mustafa Yücel, 10.05.2008 tarihli özel görüşme).

16 Kadının burası için “Anam bir traktör taşı buraya yıkmışlar, burada türbe mi olur?” dediği de rivayet edilmektedir (Hatice Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme).

17 Buluş getirmek: Yavrulamak, kulunlamak.

de sen doğurma emi kızım.” diye bir ses duyulur¹⁸. Kadıncağız hemen katırdan inip tekrar yatırın olduğu yere koşup gelir. Taşları maşları ısırır ama artık duası geçmez. Bu arada kadının bindiği katır gunnar¹⁹. Subayın eşi, pişmanlık içinde dualar eder, kurbanlar keser ama yine de çocuğu olmaz. Subayın eşiyle gelip katırın gunnamasına şahit olan köylülerin İsmail Dede’ye olan muhabbet ve itikatları daha da artar. Bu olaydan sonra yatır, “Gatırgunnadan İsmail Dede” diye anılmaya başlanır. Bu olayın hatırasını yaşatmak ve yatırı memnun etmek için her yıl at kurban edilmeye başlanır (Mustafa Yücel-Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme)²⁰.

At kurbanı, geleneksel olarak her yıl baharda (mayısa doğru veya en geç bu ay içerisinde) yapılmaktadır. Kaynak kişilerin bize verdiği bilgiye göre kurbanın sunum zamanını tabiatın canlanması, Hz. Şah (Hz. Ali)’in doğum yıldönümü²¹, hava şartları ve son zamanlarda da özellikle ekonomik koşullar belirlemektedir. Yani kurbanın tarihi mevsim olarak belli, gün olarak belirsizdir²².

Türk kültür tarihi araştırmalarında belli mevsimlere bağlı olarak yapılan kurban sunumlarının olduğunu biliyoruz (Eröz 90–97; Bekki 2004: 11–18).

Hunlar hakkında bilgi veren Çin kaynakları, Hunların her yılın belirli zamanlarında 1., 5. ve 9. aylarda (Miladi takvime göre 3., 8. ve 12. aylar) olmak üzere yılda üç defa toplanıp Tanrı’ya kurbanlar sunup çeşitli kutlamalar yaptıklarını yazmaktadır. Aynı kaynaklar Göktürk hükümdarlarının beyleriyle birlikte her yıl “Atalar Mağarası”nda anma töreni düzenlediklerini ve 5. ayda Yer-su ve Gök Tanrı’ya kurbanlar sunduklarını kaydetmektedir. (Ekrem 1995: 155–165).

Abdülkadir İnan da Eski Türklerde evlenmek üzere olan her bir delikanlının, ilkbaharda nur ve ziyâ âleminin Tanrısı Han Ülgen’e ‘ıdık-iyik’ denilen ve mukaddes kabul edilen bir atı kurban olarak sunmasından bahseder (1998: 389–396).

18 Mustafa Yücel, kadının dua etmeden ayrılmasını, “Mübarek, taş yığınından doğrulur ve senin kalbin ikirciklendi. Senin altındaki katır gunnasın ama sen doğurma diye beddua eder” şeklinde anlatmaktadır (10.05.2008 tarihli özel görüşme).

19 Gunnamak: [Gulunlamak, gunlamak] At, eşek vb. hayvanlar doğurmak (DS. VI/2196).

20 1933 doğumlu olan kaynak kişimiz Mustafa YÜCEL’in “Ben şuan 75 yaşındayım ve at kurban etmediğimiz bir sene dahi olmadı” şeklindeki açıklaması bu geleneğin yüzyıllardır devam ettiğine dair önemli bir kanıttır.

21 Bilindiği gibi nevrüz (21 Mart Gündönümü) tabiatın yeniden canlanmasının başlangıcı olarak kabul edilir. Alevî geleneğinde de Hz. Ali’nin nevrüzde doğduğu inancı vardır. Bu bölgede kış mevsiminin biraz uzun olması kurban sunumunu “Hıdrellez’e denk düşürmektedir.

22 Bu yıl (2008) kurban sunumu 6 Mayıs Çarşamba günü gerçekleştirilmiştir. Bir araştırmacı olarak bu kurban ayinine katılmayı çok arzu ettiğimiz halde bu arzumuzu, kurban tarihinin değişkenliği yüzünden gerçekleştiremedik. Kurbandan dört gün sonra yörede araştırma yapma fırsatı bulduk.

Günümüzde at/atların kurban edilmesi şu şekilde olmaktadır: Çorum pazarından satın alınmak suretiyle temin edilen atlar -ki bunlardan biri Mehmetdedeobruk diğeri Mehmetdedetekke köyü adına satın alınmıştır.- para karşılığı tutulan iki kişi tarafından sabahın erken saatlerinde üzerlerine binilmek suretiyle kurban edilecekleri Kızıltepe'ye götürülmüşler, Gatırgunnadan İsmail Dede Yatırın'dan rakım olarak yaklaşık 50 m aşağısında bulunan ve katırın gunnadığı rivayet edilen "Sadık'ın Tarla"da ayakları bağlanıp yönleri kibleye gelecek şekilde yatırılıp boğazlanmışlardır²³. Kurban kesimine, görevlendirilen iki kişinin dışında hiç kimse iştirak etmemiştir. İki köyün kurban katılımı at satın almak için toplanan paraya katkıda bulunmak şeklinde olmuştur.

Dört gün sonra (10.05.2008) kurban mahalline ulaştığımızda atların birbirlerini göremeyecekleri bir mesafede yukarıda anlattığımız şekilde kurban edilmiş olduklarını gördük (Bkz.: Resim 6-7-8). Rakım olarak 1396 m yüksekliğe tırmanmamız yaklaşık 1,5 saat sürdü. Dağa tırmandıkça kartalların -yöre insanının deyişleriyle karakuşların- Dede Korkut'ta geçtiği şekliyle kurban edilmiş atların üzerinde uçtuklarını gördük (Bkz.: Resim 9)²⁴. Kaynak şahsımız Dede Mehmet Aslan, bu kartalları gördükçe kesilen kurbanın İsmail Dede tarafından kabul edildiğini, bu yıl da bolluk ve bereket olacağını sıkça tekrarladı. Yöre halkının inancına göre kesilen kurbanların makbul olup olmadığı, yatır tarafından kabul edilip edilmediği, doğaya terk edilen kurbanların yabancı hayvanlar tarafından yenilip yenilmemesiyle ölçülmektedir (Bkz.: Resim 10).

23 Wilhelm Radloff (1837-1918), Sibirya'dan adlı eserinin II/I. Cildinde "Şamanlık ve Bunun Kültü (s. 3-75)" başlığını taşıyan bölümde, ilk önce Şamanlığın dünya hakkındaki görüşlerini ele almış, Altaylılar arasında anlatılan dünyanın yaratılışına ilişkin bir mit parçasını vermiş (s. 5-7), Türklerin baş tanrısı kabul edilen "Bay Ülgen" ile insanlığın düşmanı olarak kabul edilen "Erlik Kan= Yer altı tanrısı" ve bunların çocuklarından bahsetmiştir. Devamla Şamanlık dininin en önemli ögesi olan "şaman=kam"lar hakkında bilgi vererek takip ettiği bir âyini tafsilatlı olarak anlatmıştır. W. Radloff'un naklettiği âyinin en önemli ögesi Bay Ülgen'e sunulacak olan at kurbanıdır. Burada kurban yerinin ve atın seçimi önem arz etmektedir. Radloff'un tespitine göre Bay Ülgen için tahsis edilen kurban, تنها bir yerde, meselâ bir kayın ormanında yeni kurulmuş bir çadırın yanında ona takdim edilir ve kurbanlık atın açık renkte olmasına özen gösterilir (s.23). Radloff, eserinin bir başka yerinde de "En yüksek tanrı olan Ülgen için kır at, onun haleflerine ise kızıl at kurban edilir" demektedir (II/I, s. 24). Kurban edilecek atın ve kurban yerinin seçiminden sonra âyine geçilir. Kurbanlık atın öldürülmesi de ayrıntılı olarak anlatılır (s. 29). Kurbanın parçalanması ve kazanlarda pişirilip âyine katılanlara ikram edilmesinden sonra; "Şaman, et yenilen tabağı, boşaldıktan sonra etrafında dönerek bir salları ve tele (?) üzerinden fırlatır. Tabağın dibi alta gelecek şekilde düşmüşse bu, iyi kabul gördüğüne bir işarettir, fakat dibi yukarıya gelirse, bu kötü bir işarettir, Ülgen, kurban için sevinmiyor [demektir]. Fakat bunların hiçbirine bakmadan merasime devam olunur (s. 31)" (Radloff 1956: 3-75).

24 Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyunda; babası tarafından oklanan oğlunu bulmak için Kazılık Dağı'na doğru yola çıkan Dirse Han'ın eşi, "Alçakdan yüce yirlere çapup çıkdı. Baksa görse bir derenin içinde karga kuzgun iner, çıkar; konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa yordı (Ergin 1989: 88)".

Bu sebeple atların kesilmesinden bir hafta sonra köy muhtarı veya köy halkı tarafından birileri kurban yerine gönderilmekte ve doğaya bırakılan kurbanlar kontrol ettirilmektedir (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme)²⁵.

Bugün için Mehmetdedetekkeliler kurban edecekleri atların sağlıklı olması dışında -cinsiyet gözetmek gibi- herhangi bir özellik aramıyorlar. Atların sağlıklı olması ve kendi başlarına yürüyerek kurban edilecekleri yere ulaşmaları yeterli görülmektedir.

Günümüzde at kurbanına birçok fonksiyon yüklenmiştir. Bunlardan birincisi bereket beklentisi ve sakinme amacına yönelik olan ve bugün için iki köy halkının ortaklaşa yaptığı kurban sunumudur²⁶. Kuraklık olup olmamasına bakılmaksızın her yıl tekrar edilir. Bir taraftan bereket beklentisi içerisinde olan yöre insanı diğer taraftan yatırı (Gatırgunnadan İsmail Dede) memnun etme amacını da gözetir. Yöre insanının, kurban kesilmediği zaman Gatırgunnadan İsmail Dede'nin köyelerine afet (dolu) göndereceğine veya muhtemel afetleri önlemeyeceğine inançları tamdır (Mustafa Yücel, 10.05.2008). Bu bağlamda "*Kurban, doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve onun düşmanlığını en aza indirmek için, doğaüstüne sunulan özgün bir hediyedir* (Tylor 1920: II/375; Özkan 2003: 27'den)."

At/atların kurban edilip doğaya terk edilmesi ise, bir şükür ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her türlü bolluk ve bereketin Gatırgunnadan İsmail Dede'den olduğuna inanan yöre insanı; "Biz karnımızı toyladık (doyurduk, bayram ettirdik) ama buranın da kurdu kuşu var. Bunları da doyurmak, sevaplarını almak gerekir" düşüncesiyle (Mustafa Yücel, 10.05.2008), kurban ettikleri atları doğaya terk etmektedirler.

Geçmiş zamanlarda Kızıltepe'ye yağmur duası için çıkıldığında at ile koç/koyun kurbanının birlikte kesildiği de olmuştur (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Atı doğadaki kurda kuşa terk eden yöre insanı koçu da yağmur dua-

25 Kur'an-ı Kerim, ilk kurbanın Hz. Âdem'in oğulları Habil ve Kabil ile başladığını (Mâide Sûresi 27) bildirmektedir. "*Rivayete göre Âdem'in iki oğlu Habil ile Kabil arasında bir ihtilaf çıkmış, babaları her ikisinin de Allah'a kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemişti. O zaman gökten inen bir ateşin kurbanı yakması, kurbanın kabul edildiğini gösteriyordu. Sunulan kurbanlardan Habil'in kabul edildi. Kıskançlığı yüzünden bu durumu içine sindiremeyen Kabil, kardeşini öldürdü* (Karaman vd. 2006: 253)."

26 Her ne kadar Ali Aksüt, bu kurban törenine çevrede bulunan 12 Sünni köyün katıldığını söylese de (2008: 611-618) günümüzde yalnızca Alevî olan iki köy, Mehmetdedetekke köyü ile Mehmetdeobruk Köyü sakinleri iştirak etmektedir. Bununla birlikte şu an 56 yaşında olan Dede Mehmet Aslan "çok değil bundan 20-30 yıl önce" çevredeki Sünni köylerin (Oğuzlar, Ayva gibi) özellikle kurak geçen zamanlarda bu kurbana katıldıklarını ve Gatırgunnadan İsmail Dede yatırını ziyaret ettiklerini ifade etmektedir (10.05.2008 tarihli özel görüşme).

sına katılanlara ikram etmiştir. At kurbanını aynı şekilde muhafaza eden Mehmetdedetekkeliler günümüzde helal kabul edilen koç kurbanını köyün Kızılırmak tarafında bulunan Mehmet Dede Tekkesi'ne taşımıştır. Gatırgunnadan İsmail Dede'nin Kızıltepe mevkiinde bulunan yatırının çok sarp ve rakım olarak oldukça yüksekte bulunması kurban sunumuna katılan kişilerin zamanla sayılarının azalmasına sebep olmuştur.

Böylelikle yağmur duası, Kızıltepe yerine ulaşımı daha kolay ve türbe bulunması dolayısıyla da daha mistik bir havaya sahip olan Mehmet Dede Tekkesi'ne taşınmıştır.

Gatırgunnadan İsmail Dede Yatırı'na at kurbanının dışında koç, koyun gibi küçükbaş hayvanlar da kurban edilmektedir. Bu kurban sunumları yukarıda izah etmeye çalıştığımız at kurbanının dışında daha çok bireysel adak kurbanı şeklinde ifa edilmektedir. Bunlardan en önemlisi çocuk dileğiyle yapılan koç/koyun kurbanıdır²⁷. Yatıra kurbanın sunulması ve birtakım pratiklerin yatır etrafında gerçekleştirilmesi (yatıra canın satılması²⁸, yatırın taşlarının kemirilmesi) sonucunda, insanların çocukları olacağına inanılmaktadır (Hatem Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Ayrıca bir sakinme olarak kurban kesilmezse o yıl doğacak çocukların "saf"²⁹ olacağı inancı da bölgede yaşamaktadır (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme).

Kurban sunumlarının yerleşim yerlerinin en yüksek tepelerinde yapılması eski Türklerde var olan "dağ kültü" ile ilgilidir. Dinler tarihi açısından kurban, Tanrı ile insan arasında bir iletişim kurma, yani ibadet olarak algılandığı için çok özel yerlerde sunulmasının gerektiği düşünülmüştür (Özkan 2003: 19). Bu özel yerler de ağırlıklı olarak dağlar ve tepelerdir:

"Dağlar ve tepeler, tarihin bilinen en eski devirlerinden beri yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve ilahîlik timsali kabul edilmiştir; bu yüzden de insanüstü varlıkların, ilâhların mekânı olarak düşünülmüşlerdir. Buralar, genellikle ilâhlarla temasa geçilen yerlerdir (Ocak 2000: 94)". "Orta Asya'da eski Türklerin yaşadıkları

27 Ali Aksüt, çocuksuzluk sebebiyle İsmail Dede Yatırı'na adak olarak atın kurban edilmesinden bahsetse de (2007: 611–618) bu, doğru değildir. Çocuksuzluk sebebiyle adanan kurbanlık genellikle koçtur. Bu da artık İsmail Dede yatırına değil, Mehmet Dede Sultan türbesine adanmaktadır.

28 Yatıra can satılması şu şekilde gerçekleştirilir: Çocuğu olmayan bayanın boynuna tercihen beyaz bir çember (yazma) bağlanır. Daha önce doğum yapmış olan bir bayan bu çemberden tutarak çocuk isteyen bayanı yatırın etrafında döndürür. Bu arada yatıra "Sana bir can getirdim, senden bir can istiyorum" diye hitap edilir. Yatır etrafında bu dönüş yedi defa tekrar edilir (Hatem Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme).

29 Saf: *mec.* Kurnazlığa akli ermeyen, kolaylıkla aldatılabilen.

bölgelerde bulunan dağların çoğu Türkçe "mübarek", "mukaddes", "büyük ata", "büyük hakan" manalarına gelen Han Tanrı, Buztağ Ata, Bayın Ula vs. gibi adlar taşımaktadır. Her boyun ve her oymağın kendine ait bir dağı olduğu gibi, bu boy ve oymaklardan oluşan birliklerin de ortak mukaddes dağları vardı. Mesela Han-yoan dağı Hunların her yıl üzerinde Gök Tanrı'ya kurban kestikleri mukaddes bir yer idi. (Ocak 2000: 95)"

Anadolu'da da böyle mukaddes kabul edilen dağlara bilhassa Bektaşî-Alevî (Kızılbaş) topluluklarının yaşam coğrafyaları içinde sıklıkla rastlanmaktadır: Hacıbektaş'taki Arafat Dağı, Kırıkkale'nin Hasan Dede ilçesinde bulunan Denek Dağı, Tunceli'nin Hozat ilçesinde bulunan Sarısaltık Dağı ile Nazmiye ilçesinde bulunan Zargovit Tepesi ve bu çalışma içerisinde yer alan Dede Dağı gibi.

Eski Türklerde olduğu gibi günümüz Alevî topluluklarında da toplu kurban sunumları, bireysel adaklar ve çeşitli nedenlerle yapılan tüm ziyaretler bu dağlarda bulunan yatırırlar etrafında birtakım kültlere bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Katırgunnadan İsmail Dede Yatırı'na katır yerine atın kurban olarak tercih edilmesi, burada altı çizilmesi gereken önemli bir husustur. Katır, atla eşeğin çiftleşmesinden meydana geldiği ve kendi başına üreyemediği için yöre insanı tarafından "piç" olarak kabul edilmektedir (Mehmet Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme)³⁰. Katırın bu özelliği, Hayber Savaşı sırasında Hz. Ali'nin yerini deşifre etmesi ve bunun sonucunda da Allah'ın gazabına uğramasına bağlanmaktadır³¹.

Halk arasında doğum yapması mümkün olmayan kadınlar, makbul bir hayvan olarak kabul edilmeyen katıra benzetilerek, "katırdan kısır" yahut "katır cinsi" benzetmesi ile aşağılanmaktadır. Buna karşın birtakım halk inanışlarında katırın doğum yapamamasından dolayı çeşitli uzuvlarının gebelik önleyici nesnelere olarak kullanılması söz konusudur: "*Katır yüreğinin kurutulup az miktarı dövülerek sulandırılır ve herhangi bir kadına içirilirse, o kadın hiçbir zaman hamile olmaz. Katırın kulak kirini yine katırın derisi üzerine koyup oturmak da kadının doğurmamasını sağlar* (Kemâleddin Demîrî 2001: 402)".

30 Katırla ilgili bilmecelerde de katırın farklı cinslerin çiftleşmesinden meydana geldiğine vurgu yapılmaktadır: "*Armudu aşıladım alica/ İçinden çıktı delice/ Ne armuda benzer ne alica* (Başgöz-Tietze 1999: 394)".

31 "*İnanışa göre Hz. Ali Hayber Kalesi muharebesinde düşmanları tarafından muhasaraya alınır. Onun saklandığı yerde sığır, koyun, keçi, at, katır gibi hayvanlar otlamaktaymış; diğerleri seslerini çıkarmadıkları halde katır anırmaya başlar. Hz. Ali'nin düşmanları katırın anırdığı tarafa yönelir ve Hz. Ali'yi görürler. Katırın bu davranışı Allah'ın hoşuna gitmez ve ona gazap eder. Bundan dolayıdır ki katır doğurmaz* (http://www.igdir.bel.tr/fasikul/igdir_kulturu/ikinci_bolum/pdf/a-halk_inanclari.pdf)".

Bununla birlikte Sivas'ın Tekke Köyünde bulunan "Katır Kayası" Kızıltepe'den farklı olarak çocuğu olup da yaşamayanların ziyaret ettikleri bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır³².

En eski çağlardan beri Türklerin siyasi, iktisadi ve sosyal hayatının ayrılmaz bir parçası olan at, aynı zamanda Türk inanç sisteminin de merkezinde yer almıştır. Atın Türk inanç sistemindeki yeriyle ilgi olarak Bilge Seyidoğlu şunları söylemektedir:

"Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrıların yanında bulunan at, ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrıların insanlara yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrareniz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur. İnsanı cennete ulaştıracak yolu da at bilmektedir (1996: 51-56)."

Eski Türk inanç sisteminde böylesine önemli bir yere sahip olan at, Tanrı ya da Tanrılara sunulan kurbanların başında gelmektedir.

Orta Asya'daki Türk boylarının folkloru ve inançları konusunda bilgi veren Wilhelm Radloff (1837-1918), *"En yüksek tanrı olan Ülgen için kır at, onun haleflerine ise kızıl at kurban edilir (1956: I/II- 24)"* demektedir ve Altaylılar arasında şahit olduğu at kurbanı merasimini ayrıntılı olarak anlatmaktadır (1956: II/I- 3-75)³³.

Abdülkadir İnan da Şamanistlerde, kurban sunulmadan âyin ve törenin yapılmadığını, her âyin için kanlı veya kansız kurban sunulması gerektiğini; kanlı kurbanlardan en önemlisinin ise, at kurbanı olduğunu bildirmektedir (İnan 1995: 100).

Dede Korkut kitabının birçok yerinde *"Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmak"* ibaresi kalıp olarak geçmektedir³⁴. Çeşitli vesilelerle düzenlenen törenler, yapılan âyinler ve kutlamalarda atın kurban hayvanı olarak ilk sırada sayıldığını görüyoruz. Bunlara ek olarak Oğuz beyleri, tutsak düştüklerinde, düşman

32 İnanca konu olan kaya ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır: *"Tekke köyünde Sadağın Tepesi eteklerinde iri kahverengi benekli, koyu çimento renginde biri büyük olmak üzere üç taş vardır ve bu taşlardan büyük olanı katıra veya deveye benzerdir. Efsaneye göre; Şeyh Merzuban Hazretleri bu köye katırı ile birlikte gelirken hayvan huysuzlaşır, ürker ve yükünü atarak kaçmaya başlar. Buna kızan Şeyh Hazretleri, "Taş kesilesin bre hayvan" der. O anda yükler de katır da taş kesilir. Bunun üzerine Şeyh üzülür ve çocuğu yaşamayan kadınların buraya gelmesini ister. Şimdi çocuğu olup da yaşamayan kadınlar Katır Kayası denilen bu yere gelip; "Bir katırım var satırım/ Kulunum yanına yatarım" der ve kayanın etrafında dolandırılır (Özen 2001: 325)".*

33 Bkz.:23 numaralı dipnotu.

34 Han Bayındır'ın yılda bir defa vermiş olduğu toyda (s. 78); Dirse Han'ın çocuk dileğiyle düzenlemiş olduğu hacet toyunda (s. 80); Boğaç'ın ilk avını kutlamak için (s. 86); Uruz'un ilk av dönüşünde (s. 162); Kan Turalı'nın evlilik toyunda (s. 198); Segrek'in düğününde (s. 228); Segrek'in ağabeyi Egrek'i tutsaklıktan kurtardığında (s. 233) ve Aruz'un Dış Oğuz Beylerini ağırlamasında (s. 245) bu ibare geçmektedir (Ergin 1989).

üzerine sefere çıkarken veya yaralandıklarında “aygır atlarının boğazlanmasını ya da kuyruklarının kesilmesini” vasiyet etmektedirler³⁵.

Dede Korkut Kitabı³⁶ndan sonra Anadolu’da at kurbanıyla ilgili -şimdilik- herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte atın Türk kültüründeki öneminin devam ettiğine ilişkin birtakım uygulamaların yaşatıldığını görüyoruz.

“Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri” adlı eserinde Ankara ile birlikte 45 ildeki adak yerleri konusunda bilgi veren Hikmet Tanyu, adak olarak “at”tan bahsetmemekle birlikte atlarla ilgili ziyaretgâhlar ve bunlara bağlı adak yerlerinden bahsetmektedir.

Hikmet Tanyu, III. Osman (1699–1757)’in çok sevdiği “Sisli Kırat” adıyla meşhur atının Üsküdar’da İhsaniye’de Çiçekçi Kahvesi’nin karşısında bir yerde gömülü olduğunu ve mezarının şifa dileğiyle “sancılı” atların getirilip gezdirildikleri bir yer olduğunu haber vermektedir (1967: 306). Hikmet Tanyu, ayrıca Bursa’da faaliyet gösteren Karacabey Harası’nın en yüksek yerinde “Baba Kuruş” adıyla, haranın en güzel atının mezarının bulunduğu ve ziyaret yeri olduğunu söylemektedir (1967: 307)³⁷.

IV. Gatırgunnadan İsmail Dede’den Mehmet Dede Sultan’a

Mehmet Dede Sultan ile Gatırgunnadan İsmail Dede arasındaki önemli farklardan biri Gatırgunnadan İsmail Dede Yatırı etrafında sakinmeye yönelik kültlerin meydana gelmiş olmasıdır. Bir türbe, ziyaret yahut kutsal kabul edilen dağ, tepe, taş ve ağaç gibi tabiat unsurlarının etrafında kült³⁸ oluşabilmesi için Ahmet Yaşar Ocak, şu üç şartın bir arada olması gerektiğini söyler:

35 Uruz’un tutsak olduğu boyda “Menüm anam menüm için kayurmasun/ Bir ay baksun/ Bir ayda varmaz- isem iki ay baksun/ İki ayda varmaz- isem üç ay baksun/ Üç ayda varmaz- isem öldüğümü ol vakt bilsün/ Ayyır atum boğazlayup aşum versin/ Yad kızi halaluma destur versin (s. 170)”; Segrek’in ağabeyi Egrek’i tutsaklıktan kurtarmak için yola çıkarken eşiyle vedalaşmasında “Kız sen mana bir yıl bakgil, bir yılda gelmez- isem iki yıl bakgil, iki yılda gelmez- isem üç yıl bakgil, gelmez- isem ol vakt menüm öldüğümü bilesin, ayyır atum boğazlayup aşum vergil, gözün kimi tutar- ise könlün kimi sever- ise ana vargil didi (s.228)”; Beyrek, Uruz tarafından yaralandığında “Yigitlerüm yirünüzden örü turun/ Ağ boz atumun kuyrugını kesün/ Arku Bili Ala Tağdan dünin aşun/ Akındılı görklü suyi delüp kiçün/ Ağ çıkarup kara geyün/ Sen sağ ol Beyrek öldi din (s. 248)” (Ergin 1989).

36 Halık Köroğlu, Dede Korkut Kitabının yazıya geçiriliş tarihini 1482 olarak vermektedir (1998: 19–23)

37 Karacabey Harası’nda bulunan Kuş [Kuruş] At Baba Mezarı: “Suriye’nin Şam-Helbe köyünden neş’et eden Baba Kuruş, yarım kan Arap atı yetiştirilmesinde önemli rol oynayan bir ayyırdır. 1921–1945 yılları arasında yaşamış olan Baba Kuruş’un soyundan, harada yaşadığı 11 yıl içinde 141 tay alınmıştır. Baba Kuruş’a çok şey borçlu olan atçılığımız, ona verdiği değeri, ölümünden sonra anıt mezar yaptırmakla göstermiştir (www.karacabeyhem.com/karacabey/karacabey- tarihcesi.html)”.

38 Kült: “Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış. Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kullanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur; en önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaati yöneten bir lider gereklidir (Örnek 1971: 147–148)”.

- a) Külle konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti,
 b) Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması,
 c) Bu inancın sonucu olarak faydayı celbedecek ve zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı (Ocak 2000: 93).

Gatırgunnadan İsmail Dede Yatırı, yukarıda verdiğimiz üç şartı da sağlamaktadır. Mehmet Dede Sultan Türbesi etrafında ise sadece “faydayı celbedecek” uygulamalar oluşmuştur.

Çalışmamızdan da anlaşılacağı üzere Gatırgunnadan İsmail Dede'nin kimliği ve kişiliği hakkında elimizde herhangi bir belge yahut rivayet bulunmamaktadır. Sadece yukarıda anlatmaya çalıştığımız “at kurbanı” ile ilgili anlatı bulunmaktadır³⁹. Mehmet Dede Sultan hakkında ise, gerek bizden önce çalışma yapan araştırmacıların gerekse bizim tespit ettiğimiz birçok rivayet bulunmaktadır. Tespit edilen bu rivayetlerde özellikle çocuksuzluğa bağlı olarak ortaya çıkan anlatıların örtüştüğü görülmektedir. İlerleyen zaman içerisinde Gatırgunnadan İsmail Dede hakkında bölgede anlatılan efsanelerin Mehmet Dede Sultan kimliğinde tekrar canlandırıldığını söyleyebiliriz. Aynı şekilde Gatırgunnadan İsmail Dede Yatırı⁴⁰ etrafında teşekkül eden ve zamanımıza kadar gelen birtakım uygulamaların da (yağmur duası gibi) yukarıda da bir vesileyle dile getirdiğimiz gibi daha mistik ve ulaşımı daha kolay olan Mehmet Dede Tekkesi'ne taşındığını söyleyebiliriz. Burada tekke (türbe)⁴¹ kültürünün yatır kültürüne galip geldiğini görüyoruz.

Bizi bu düşünceye sevk eden bir örneği de Elazığ'ın Keban ilçesine bağlı Ulupınar (Birvan) Köyünde tespit etmiştik. Söz konusu köyde Pir(i) Davut ve Şeyh Safi (Sadi/Sadili) adında iki yatır bulunmaktadır. Bu yatırlardan Pir(i) Davut, 1986 yılında köy halkının ortak kararıyla türbe haline getirilmiştir. Her yıl temmuz ayında yapılan “Hasat Kurbanı” ile ekim ayında yapılan “Güz/Öküz Kurbanı” ve birtakım diğer dinî ritüeller, yeniden yapılandırılan bu türbe etrafında gerçekleştirilmektedir (Bekki 2008: 93–101).

Görüştüğümüz kaynak kişiler, bizim yukarıda yatırdan türbeye kayış olarak ele aldığımız olguyu “itikat⁴²” zayıflığına bağlamaktadırlar. (Mustafa Yücel; Mehmet

39 Ahmet Yaşar Ocak, burada bir örneğini verdiğimiz kimliği meçhul kişilerin nasıl yatır haline geldiğini şöyle açıklar: “İslâm öncesi devirde dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan üstün güç veya ruhların İslâmî devirde böyle kimliği meçhul evliyâ haline dönüştüğünü kabul edebiliriz. Herhalde Türkler Anadolu'da fetihten sonra yerleştikleri çeşitli yerlerde bazı dağ ve tepeleri, vaktiyle Orta Asya'daki gibi, mukaddes tanımlar ve bunları hayalî yatırlarla şahıslandırmış olmalıdırlar (Ocak 2000: 100)”.

40 Yatır: Belli bir yerde mezarı olan, doğaüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya, dede.

41 Türbe: genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı.

42 İtikat: inanma, iman, inanç.

Aslan, 10.05.2008 tarihli özel görüşme). Bunu da “dert gezer, derman gezer, illa itikattadır nazar” şeklinde ifade etmektedirler.

V. Sonuç

Mehmetdedetekke köyü, bir taraftan Gatrıgunnadan İsmail Dede diğer taraftan Mehmet Dede Sultan’ın etrafında oluşan inançlar dolayısıyla Anadolu’da birçok yerde varlığı tespit edilen inanç merkezlerinden biri olmuştur. Mehmetdedetekke köyü’nü diğer inanç merkezlerinden ayıran en önemli özellik ise, Türk kültüründe çok eski devirlerden beri süregelen at kurbanının burada yaşatılıyor olmasıdır.

Tarihî süreç içerisinde Gatrıgunnadan İsmail Dede Yatırı’na bağlı birtakım pratiklerin terk edildiği yahut bunların bir kısmının Mehmet Dede Sultan Türbesi’ne taşındığı görülmektedir. Türklerin İslâmiyet öncesi dinî, kültürel ve toplumsal hayatına dair önemli ipuçları elde ettiğimiz bu tür inanç merkezlerinin günümüz kültürü ve toplum hayatında da önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

Bu yazıyla ilgili Fotoğraflar için EKLER bölümüne bakınız.

KAYNAKLAR

a. Yazılı Kaynaklar

AKSÜT, Ali. (2007). “At Kurbanı”, 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, Cilt 1, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.

BAŞÇÖZ, İlhan; Andreas Tietze.(1999), *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BEKKİ, Salahaddin. (2004). “Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbanla Bağlı Olarak Yapılan Ritler ve Pratikler”, *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 29, (Bahar 2004).

BEKKİ, Salahaddin. (2008). Pir(i) Davut Türbesi Örneğinde Alevilerde Su, Ateş, Kurban ve Ağaç Kültü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 45 (İlkbahar), s. 93–101.

DARYAL, Ali Murat. (1994). *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları.

Derleme Sözlüğü. (1972). Cilt VI, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EKREM, Nuraniye-Erkin H. (1995). “Uygurlarda Nevruz Kutlamaları”, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, (Ankara, 20–22 Mart 1995), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ERĞİN, Muharrem. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERĞİNER, Gürbüz. (1997). *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- ERÖZ, Mehmet. (1980). "Türk Boylarında 'Kansız Kurban' Geleneği", *Türk Kültürü*, Yıl XVIII, Sayı 211-214.
- ERÖZ, Mehmet. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- FEYİZLİ, Hasan Tahsin. (1988). *İslâm'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- GÖKBULUT, Güler Özden. (1999). "Hasan Dede ve Hasan Dede Türbesi", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 9, (Bahar).
- GÜÇ, Ahmet. (2003). *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (1998). "Türk Şamanizmi Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAMAN, Hayreddin vd. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. II, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kemâleddin Demîrî. (2001). *Hayâtü'l Hayevân Havas ve Esrarı*, (Çev.: Rahmi Serin; Hzl.: Osman Pamuk), İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- KÖROĞLU, Halık (1998). "Kitab-ı Dedem Korkud Ne Zaman ve Kim Tarafından Yazılmıştır", (Çev.: Süleyman Kayırov-Bekir Oğuzbaşaran), *Dede Korkut Bilgi Şöleni - Bildiriler*, (Hzl.: Hüseyin Karadağ), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- MÉLİKOF, Irène (2006). *Uyur İdik Uyardılar/Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (Çev.: Turan Alptekin), İstanbul: Demos Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1996). "Geyikli Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul: DİVANTAŞ.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniv. DTCF Yayınları.
- ÖZDEMİR, Nazife. (2007). "Çorum'da Bir Türkmen Dedesi: Mehmet Dede", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 42 (Yaz).
- ÖZEN, Kutlu. (2001). *Sivas Efsaneleri*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- ÖZKAN, Ali Rafet. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- RADLOFF, Wilhelm. (1956). *Sibirya'dan*, (Çev.: Ahmet Temir), Cilt II/I, İstanbul: Maarif Basımevi.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (1996). "Mitolojik Dönemde 'At'", *Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, (Hzl.: Özkul Çobanoğlu-Metin Özarslan), Ankara: Feryal Matbaacılık.

TANYU, Hikmet. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya. (1998). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. (Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükân), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

b. Yerel Ağ (İnternet) Kaynakları

http://www.igdir.bel.tr/fasikul/igdir_kulturu/ikinci_bolum/pdf/a-halk_inanclari.pdf. 08.07.2008.

http://www.karacabeyhem.com/karacabey/karacabey_tarihcesi.html. 07.07.2008.

c. Sözlü Kaynaklar

Ali ARASAN: 1927 Şırnak doğumlu, çiftçi, okur-yazar değil.

Mehmet ASLAN [Dede]: 1952 Mehmetdedetekke köyü doğumlu, ilkokul mezunu.

Mustafa YÜCEL [Hacı]: 1933 Mehmetdedetekke köyü doğumlu, işçi emeklisi, ilkokul mezunu.

Hatem SEZGİN-ASALAN: 1953 Mehmetdedetekke köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı.

Hatice ÖZTÜRK-ASLAN: 1949 Mehmetdedetekke köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı.